

editörden

Sevgili **eskireni** Okuyucuları,

Tanrı-İnsan ilişkisini ele alan oldukça zengin bir içeriğe sahip yeni bir sayı ile tekrar karşınızdayız.

Animizm ve Totemizm gibi ilkel dinlerle, Hinduizm ve Budizm dini gibi dinlerde belirgin bir Tanrı düşüncesi olmasa da, evrensellik iddiasında bulunan ve tarihin akışına yön verme istidâdına sahip dinlerin tümünde Tanrı düşüncesi merkezi bir yer işgal eder. Tanrı'nın varlığı kadar Tanrı'nın evrenle ve insanla olan ilişkisi de dinlerin ele aldıkları önemli bir sorundur.

Tanrı-insan ilişkisi çerçevesinde ele alınması gereken birçok konu var. Tanrısal dünyanın bize kapalı olması ve Tanrı'nın peygamberler dışında insanla bireysel, nesnelleşme olanağına sahip ilişki kurmamış olması dolayısıyla Tanrı-insan ilişkisi üzerinde, ancak vahiy yoluyla gelen bilgilerden anladıklarımıza, bir tarafın yani insanın anlattıklarına ve anladıklarına bakarak düşünmek zorundayız. İnsan, Tanrı ile olan ilişkisini izah eden teoriler geliştirirken, Tanrı'nın kendisine verdiği yetilerle ve kendisine bahşetmiş olduğu logos ile, ontolojik olarak farklı olan iki varlık ilişkisini anlamamanın zorluğunun farkındadır. Buna rağmen, hem maddi hem de manevi varlığını sürdürmesine uygun bir ortamın içinde onu yaratan Tanrı ile aralarında kurduğu/kuracağı ilişkinin doğası üzerinde düşünmeden kendisini alamamıştır.

Müslüman filozoflara göre evren ile Tanrı arasında yaratma ile başlayan zorunlu bir ilişki vardır. Tanrı evreni ezeli olan bilgisel imkanlarına bağlı olarak yaratmıştır. Hem evren hem de insan fiziksel yapısı itibarıyla, Tanrı'nın belirlemiş olduğu ve süreklilik arz eden yasalarla varlığını devam ettirmektedir. İnsanın yaratılış amacının diğer varlıklara göre farklı olması onun Tanrı ile daha farklı bir ilişki içinde olmasını da beraberinde getirmiştir. Kur'an'ın ifadesiyle insanın kendi isteğiyle üstlendiği bir emanet vardır ve hem bireysel hayatını hem de toplumsal hayatını bu emaneti yerine getirmek için çalışacak ve Tanrı ile ilişkisinde de bu emanetin hesabını verme düşüncesini hep muhafaza edecektir.

Farklı alanlarda çalışan, farklı düşüncelere sahip olan hocalarımızın konuyla ilgili yazılarına yer vermenin, konunun farklı boyutlarıyla değerlendirilmesini sağlayacağını hesap ederek yazı yelpazesini olabildiğince geniş tuttuk.

İslâm kelamında kötülük problemi, kader ve Allah'ın bilgisi gibi konularda yapmış olduğu değerli çalışmaları dolayısıyla tanıdığımız **Metin Özdemir** İnsan-Tanrı ilişkisini de bu bağlamda ele aldı. Metin Özdemir öncelikle problemin boyutlarını ve bu konudaki belli başlı görüşleri başarılı bir şekilde özetledikten sonra, dünyamızda meydana gelen felaketleri ve insanın başına gelen diğer olayları bu bakımdan ele almaktadır. Özdemir kader konusunu hem olumlu yönde hem de olumsuz yönde kullanılmaya müsait iki ucu da keskin bir bıçak olarak görmektedir. Allah'ın bilgisi ile insanın özgürlüğünün bağdaştırılmasıyla ilgili ortaya çıkan problemleri iki farklı zaman kategorisi belirleyerek çözmeye çalışan Özdemir, Allah'ın her şeyi ezelde bilmesinin bir belirlenimi gerektirmediğini belirtir.

Müslüman filozofların insan-Tanrı ilişkisi konusundaki görüşleri **Ömer Bozkurt**'un konuyla ilgili yazmış olduğu makalede etraflıca tartışıldı. Ömer Bozkurt, filozofların insanın Tanrı ile olan ilişkisini insan aklının Tanrı ile kurmuş olduğu ilişki biçimleri çerçevesinde ele aldıklarına işaret eder. Farabi, İbn Sina gibi filozofların insanın bu amaçla Tanrıyla iletişim kurmasını "en yüce mutluluk" olarak gördüklerine dikkat çeken Bozkurt, İbn Arabi'nin bu konudaki yaklaşımını da yazısında tartışmaktadır. İbn Arabi; insanın Allah'la ilgili aklını kullanarak edinmiş olduğu sonuçların yeterli olmadığını, Allah'la ilgili nihai bilgilerin Allah'ın kendisi tarafından insanın içine bırakıldığını ve insanın onu keşfettiğini söyler. Ömer Bozkurt yazısında filozofların ve İbn Arabi'nin görüşleriyle ilgili zihinlerde beliren sorulara da cevap arıyor.

Rahim Acar, İnsan-Tanrı ilişkisi konusunu felsefi bir bakış açısıyla irdeliyor. Acar'ın bu bağlamda yazısında cevap aradığı, dolayısıyla tartıştığı üç önemli soru var: (1) Tanrı'yı nasıl ve ne kadar bilebilirim, Tanrı inancına ne kadar güvenebilirim; (2) Tanrı'yla ilişkilerimi nasıl belirleyebilirim; ve (3) benimle aynı inancı paylaşmayanlara veya dini benimle aynı şekilde anlamayanlara nasıl bakabilirim, yani dinî çeşitlilik

mevzusuna nasıl bakabilirim, din içinde mezhep çokluğuna nasıl bakabilirim? İlk iki soruda insanın Tanrıyı bilmesi ve O'nunla ilişkisinin boyutları ele alınırken, üçüncü soru konuyu farklı bir düzleme yani dini çoğulculuk düzlemine taşımayı hedeflemektedir. Acar'a göre epistemolojik bakış açımız Tanrı ile nasıl bir ilişki kuracağımızı belirleyen temel unsurdur. Bizim Tanrı ve O'nunla nasıl ilişki kuracağımız konusu hakkındaki bilgimiz dolaylıdır, genel düzeydedir, muayyen bir bilgi değildir.

Şamil ÖÇAL, konuyu farklı bir açıdan değerlendiriyor. Siyasi otoritenin meşruiyetinin Osmanlılarda ve Hıristiyan Batıda nasıl temellendirildiği konusunu ele aldığı yazısında Siyasi otoritelerin Tanrı ile kurmuş oldukları siyasi ilişkinin doğasını ele alıyor.

İnsanın inancının bir objesi olarak Tanrı'nın insan idraki ve muhayyilesi tarafından kavranamayışı, insan ve Tanrı arasındaki ontolojik farklılık insan-Tanrı ilişkisinin biçimini de belirlemiştir. Eşi menendi bulunmayan bir Tanrı'yı doğru tanımlamak üzere hangi sıfatlar vermemiz gerekir? O, idealist bir yaklaşımla insan zihninin ürettiği salt bir kavram olmadığına göre, O'nu şuurumuzun dışında nereye yerleştireceğiz? **Mehmet Evkuran**'ın yazısı bu konuyu ele almakta ve bununla ilgili soru ve sorunlara cevap aramaktadır. Evkuran, insanın kendisinden gelen ve içinde yaşamış olduğu maddi âlemden gelen sınırlılıkları göz önünde bulundurarak Tanrı ile ilgili doğru şeyler söyleyebilmek için, ahlaka sağlam bir temel bulabilmek için mutlaka Tanrı'nın kendisi hakkında ne dediğine, yani vahyi hesaba katmamız gerektiğini düşünür.

Esmâ Çaviş, "İslâm Geleneğinde Tanrı Tasavvurları" başlıklı yazısının girişinde felsefenin ve dinlerin Tanrı konusunu nasıl ele aldıklarını inceledi. Tanrı tasavvurunun ne sadece insanın kendisi tarafından ne de sadece Tanrı tarafından belirlendiğini, Tanrı tasavvurlarının oluşumunda Tanrı kadar insanın da katkısının olduğunu savunmaktadır. Çaviş yazısının devamında İslâm düşünce gelenekleri içinde çeşitli tanrı tasavvurlarını etraflıca ele aldı.

Eskiye Dergisinin Tanrı-İnsan ilişkisi konusunu ele alan bu sayısının en önemli yazılarından birisi, yıllarca kitaplarıyla, yazılarıyla, vermiş olduğu derslerle Kur'an-ı Kerim'i esas alan bir İslâm ve Tanrı anlayışına vurgu yapan ve muhataplarına her zaman, İslâm anlayışlarını mutlaka Kur'an okuyarak oluşturmaya teşvik eden **Hüseyin Atay** hocamız ile yaptığımız röportajdır. Kendine has üslubuyla, akademik çalışma yöntemiyle, düşünceleriyle Hüseyin Atay, Türkiye dindarlığı üzerinde çalışan kimselerin mutlaka ayrıntılı bir biçimde incelemesi gereken bir isim. Kendisiyle konuştuğunuzda her zaman yeni bir şey öğrendiğinizi fark edersiniz. Hüseyin Atay ile gerçekleştirdiğimiz bu röportajı okuyanlar, onun kendisine has üslubuna takılmadan konunun özünü anlamaya çalışırlarsa, daha verimli bir anlamamanın ortaya çıkacağını düşünüyorum. Bu röportajda Hoca'nın, kader, mü'min, kâfir, münafık, insan, insan-Allah ilişkisi, doğru-dürüst olmanın, ahlaklı olmanın Kur'an öğretisi içerisinde işgal ettiği merkezi yer, tasavvuf, fıkıh ve kelamcıların İslâm anlayışları gibi birbirinden farklı konularla ilgili farklı düşüncelerini okuyup öğrenme fırsatı elde edeceklerdir. Elbette bu konularla ilgili daha geniş bilgileri Hüseyin Atay hocamızın yazmış olduğu kitaplarda bulmak mümkündür.

İslâm düşünce gelenekleri içerisinde farklı İnsan-Tanrı ilişkisi algılarının olduğunu düşündüğümüzde, mutasavvıfların konuyla ilgili görüşleri büyük bir önemi haiz olduğu açıktır. Sadece tasavvuf değil, İslâm düşünce geleneklerinin hemen tüm alanlarıyla ilgilenmeyi kendisine bir zevk ve dert edinen **Hikmet Yaman**, insan-Tanrı ilişkisinde tasavvufçuların bakışını ele aldı. Hikmet Yaman yazısında bir mevhibe-i ilâhiye olarak insanla Allah arasında sahil ve istikrarlı bir ilişki kurmada ve doğru bir marifetullahı ulaşmada kalbin önemine dikkat çekmektedir. "Zira kalb hem ilâhî tecellilerin mazhariyet mahalli ve ziyâretgâhı, hem de nazargâh-ı ilâhîdir" Kalbi ontolojik bakımdan insan vücudunun Allah'a en yakın noktası olarak gören Hikmet Yaman, Sufilerin Allah'a yaklaşmayı salt bilgi içerikli değil aynı zamanda eylem içerikli bir şey olarak da gördüklerine işaret ediyor.

"Alevilikte Allah İnsan İlişisine Bakış" adlı makalesinde **Şenol Kaluç** geleneğin içinden gelen ve geleneğin pratik uygulamalarını bilen bir kimse olarak Türk Aleviliğinde Allah insan ilişkisini daha çok tasavvuf bağlamında ele alıyor.

Tanrı-İnsan ilişkisinin resmî, belli bilişsel ve mantıksal kalıplarla sınırlanan bir ilişki değil, iman bağlamında

oluşan, içten gelen derüni bir duyuş ve hissedişe tekabül ettiğini söyleyen **Mustafa Öztürk** insanın dünyadaki çaresizliği karşısında Allah'ın sonsuz merhamet sahibi oluşunun böylesi bir ilişkiyi gerekli kıldığını söylemektedir. "Tanrı İnsan İlişkisinde Sivillığın İmkani" başlıklı makalesinde Mustafa Öztürk'ün sivillığın nasıl farklı bir anlamda kullanıldığını okuyacaksınız. Çünkü sivillik bilinen anlamı itibarıyla, resmi otorite ve hükümet dışındaki her türlü gönüllü kuruluşlarla alakalıdır. Mustafa Öztürk, burada sivillığı daha çok, gönüllülük ve içtenlik anlamında, insanın Tanrı ile olan ilişkisinin dinî ve ilmi otorilerin dar çerçevesi içerisine sıkıştırılmaması gerektiğini düşünüyor.

Günümüz insanının ve toplumunun davranışlarını doğru bir şekilde tanımlamak ve anlamak için Kur'an'ın bakış açısını ve kullandığı kavramları bilmemizin zorunlu olduğu açıktır. **İlhami Güler** her zaman modern insanın özellikle ahlaki karakter taşıyan sorunlarına Kur'an'ın bakış açısıyla, kendilerine özgü olan yapılarını da ihmal etmeden bakılabileceğini, bu sorunları üreten zihinlerin Kur'an'ın kavramlarıyla çözümlenebileceğini yazılarında göstermeye çalışan bir Müslüman aktivist ve entelektüel olarak bilinmektedir. İlhami Güler "Vicdanın Kendini Kandırma Halleri Olarak Vicdansızlık" başlıklı yazısında, insani durum ve hayvani durum arasındaki farklılığı ahlaki bir kavram vicdan/vicdansızlık kavram ikilisiyle açıklamaya çalışıyor. Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen Allah'ın insana vermiş olduğu emaneti de bu çerçevede değerlendiren Güler, vicdan kabiliyetinin ortaya çıkmasının kolay olmadığına dikkat çeker. İnsanda vicdanın ortaya çıkmasının önünde iki önemli engel vardır. Bu engellerden birisi Güler'e göre heva, arzu ya da ego ile alakalıdır. Diğer de, toplum, kültür, tarih ve gelenektir.

Ejder Okumuş, "Toplumu Tanrılaştıran Sosyoloji" başlığını taşıyan yazısında Auguste Comte, Karl Marx, Emile Durkheim gibi sosyologların görüşlerini esas alarak Tanrı-Sosyoloji ilişkisini ele aldı. Bu bağlamda Okumuş yazısında şu sorulara cevap aradı: Sosyolojinin tanrısı var mı? Sosyoloji ateist midir? Sosyologların inançlarından bağımsız bir biçimde sosyolojinin tanrı veya tanrılarla ilişkisi, tanrılara bakışı ele alındığında nasıl bir bilim ortaya çıkar? Acaba böyle bir soruyla sosyolojiye yaklaşılabir mi, daha doğrusu böyle yaklaşmak doğru olur mu? Sosyolojide tanrı yoksa ne olur, varsa ne olur? Bir bilim dalı olarak sosyolojinin diğer birçok bilim dalı gibi bilim olmasının bir gereği olarak zaten tanrısının olmaması gerekmiyor mu? Nesnel olmak tanrısız olmayı mı gerektirir? Tanrısız bir bilim dalı mümkün mü veya tersine tanrılı bir bilim dalı mümkün mü? Ejder Okumuş'un bu yazısının konuyla ilgilenenlerin ilgisini çekeceğini sanıyorum.

Tanrı-insan ilişkisini ele alan yazıların çoğu, konuyu teorik çerçevede ele alırken **Oya Paker**, "Bireyselleşme Ekseninde Din Temsillerimiz" başlıklı yazısında Türk toplumundaki üç farklı din algısını yapmış olduğu alan araştırmalarıyla desteklemektedir. Paker'e göre birinci grubu aydınlanmacılar, ikinci grubu kültürel-liberal modernistler, üçüncü grubu ise muhafazakar modernistler oluşturmaktadır. Paker'e göre her üç grubun görüş ve tutumunda da aslında modernliğin yol açtığı dönüşüm sonucu dinin toplumsal yerinin ve bireysel anlamının yeniden inşa edildiğini görmek zor değildir. Her üç anlayış tarzında da modernliğin kuşatıcılığı, dinin modernlik temelinde yeniden inşa edilişi kendini belli etmektedir. Buna karşılık, Paker'e göre Batının modern değerleri karşısında dinin tasfiye edildiğini söyleyemeyiz. Din modernlikle uyumlu yeni temsiller kazanarak değer alanları olarak korunmuştur. Bilimci bir tavır ile radikal bir din söylemini ortaya koyan kişiler için bir araya gelemecek farklı bilgi alanlarının, düşünce biçimlerinin (bilim-inanç; din-sekülerleşme vb) kolaylıkla yan yana getirilmesi normatif-ilkesel bir duruş açısından tuhaf olsa da sosyal düşünce açısından imkan dâhilindedir. Paker'e göre modernleşmenin beraberinde getirdiği bu değişim son kertede psiko-sosyal ölçekte dinsel deneyimlerimizi dönüştürmüştür. Dinsel deneyimin ve kişinin inandığı yüce varlıkla ilişkisinin ve iletişiminin, bireyselleşmenin hüküm sürdüğü bir düzlemde yeniden biçimlenmesi kaçınılmazdır ve günümüzde insanın tanrıyla ilişkisinin nasıl dönüştüğü, üzerinde düşünülmeğe değer bir soru olmaktadır.

Okuyucuları yazılarla baş başa bırakırken saygılarımı sunuyorum.

Şamil ÖÇAL
Sayı Editörü